

PODMÍNKY VYLOUČENÍ SVÁTOSTNÉ DŮSTOJNOSTI MANŽELSTVÍ*

Marie Kolářová

V prostředí sekularizované společnosti se duchovní správci opakovaně setkávají se žádostmi snoubenců o uzavření církevního manželství, přičemž je v řadě případů patrné, že tyto žádosti jsou motivovány převážně společenskými důvody. Církev a priori takové žádosti zásadně neodmítá. Je totiž velmi obtížné stanovit měřítko „minimální víry“, při úzkostlivějším přístupu pak hrozí také riziko diskriminujících odsudků, a v neposlední řadě je zde též ohled na manželství křesťanů odloučených od plného společenství katolické církve.¹ Na druhé straně ovšem nelze ignorovat okolnost, že naprostá absence víry brání v přijetí svátostí, a v těchto případech by snoubenci tudíž nemohli platně uzavřít svátostné manželství. Jedná se o složité téma týkající se vztahu mezi křesťanským manželstvím, které je ze své podstaty svátostné, a úmysly snoubenců uzavírajících takové manželství, tedy zda a za jakých podmínek mohou snoubenci nemající osobní víru (často nazývaní, jak je tomu i v tomto článku, jako „nevěřící pokřtění“) vyloučit svátostnou důstojnost manželství.²

Neoddělitelnost manželství jako smlouvy a jako svátosti

Manželství mezi dvěma pokřtěnými v sobě spojuje dva rozměry, a to lidský a božský, lidským konáním je uzavření manželské smlou-

vy, současně s tímto je přítomen božský rozměr v podobě udělované svátosti. Kán. 1055 § 1 přebírá definici vyjádřenou v *Gaudium et spes*: „Manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí nejvnitřnější společenství celého života, zaměřené svou přirozenou povahou na prospěch manželů a na zplnění a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšen Ježíšem Kristem na svátost.“³ Převzetí této definice do CIC 1983 znamená nové vymezení obsahu manželské smlouvy a změnu hierarchie cílů manželství oproti CIC 1917.⁴

Při zaměření na obsah manželské smlouvy je zřejmé, že manželství mezi pokřtěnými, co do své podstaty, není něčím kategoricky odlišným od nesvátostného manželství. Církev chrání manželství jako přirozenoprávní instituci, kterou Bůh připravil pro všechny lidi. Hodnoty, které církev obhajuje, nejsou něčím speciálním vyhrazeným jen pro uzavřený okruh věřících.⁵ Ostatně toto také vyplývá z kán. 1060, podle kterého se manželství těší přízni práva.⁶ Toto ustanovení je současně základem pro uznávání platnosti přirozených manželství nepokřtěných osob.⁷ Svátostné manželství v sobě samozřejmě zahrnuje celý obsah přirozeného manželství, tj. takového, které je zaměřené na dobro manželů a potomstva. Pokřtění snoubenci tím, že uzavírají manželství s jeho přirozenoprávním obsahem, uzavírají ho tím samým i jako manžel-

ství svátostné. Aspekt přirozenoprávní stránky manželství zdůrazňuje také dokument *Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“*, který připomíná, že prvotní církve především chápala manželství jako přirozenoprávní instituci, kterou Bůh dal lidem jako znamení Boží lásky.⁸ Křesťané tedy uzavírají manželství s jeho přirozeným obsahem, a protože jsou pokřtěnými křesťany, jejich manželství je současně svátostí. Působí zde skutečnost jejich křtu, ze které se přímo odvíjí i svátostná důstojnost jejich manželského svazku.⁹

S postupující sekularizací společnosti se však začaly objevovat pochybnosti, zda ve všech případech je manželství pokřtěných svátostí, nebo zda jsou dány okolnosti, kdy manželé uzavírají jen manželskou smlouvu bez svátostné skutečnosti. Podnětem k těmto dotazům byl zvyšující se počet pokřtěných nevěřících žádajících o uzavření církevního manželství. Nebylo možné nezpozorovat přístup snoubenců, kteří často zcela zřetelně dávali najevo, že je jim úplně lhostejné co učí církve o manželství, protože jejich jediným úmyslem je uzavřít manželství s civilními důsledky.¹⁰ Otázky směřovaly k tomu, zda je možné oddělit svátost a manželskou smlouvu, tedy zda mohou pokřtění snoubenci uzavřít toliko manželskou smlouvu, aniž by byla současně svátostí. Tyto pochybnosti nebyly něčím novým, objevovaly se již v minulých stoletích a jsou diskutovány i mezi současnými teology.¹¹ V oficiálním učení církve zastávala kontinuální stanovisko o svátostné podstatě manželství křesťanství.¹²

K vypracování odpovědí na otázky spojené s uzavíráním manželství pokřtěných nevěřících, byla ustanovena Mezinárodní Teologická Komise složená z teologů a kanonistů, která zkoumala manželství jako svátost a jako in-

stituci, a to zvláště v návaznosti na konstituci *Lumen gentium* a *Gaudium et spes* a dekret *Apostolicam actuositatem*. Odpověď vyslovila ve dvou na sebe navazujících dokumentech ze dne 6. prosince 1977.¹³ První z těchto dokumentů, který je svojí povahou obecnější, klade důraz na kristologické pojetí svátosti manželství. Pojednává o vztahu manželství a mystéria církve, o spojení mezi církví a Kristem. Manželská láska posvěcená Kristem se stává svátostí. Manželé čerpají z této svátosti sílu k překonávání rizik a nebezpečí, kterým jsou v životě vystaveni. Manželský slib pokřtěných je pravou svátostí odvozenou z jejich křesťanské identity. Udělovateli svátosti manželství jsou snoubenci, nikdy si však tuto svátost nemohou udělit bez souhlasu církve nebo mimo církve.¹⁴

Druhý dokument je konkrétnější a dává odpovědi na jednotlivé dílčí otázky. Oba dokumenty potvrzují nerozlučitelné spojení mezi manželstvím a jeho svátostí, druhý dokument se též současně vyjadřuje i k otázkám pokřtěných nevěřících. Svátostnost manželství není sice závislá na osobní víře snoubenců, resp. z této víry se nekonstituuje svátostnost manželství, pokud by však chyběla jakákoliv známka osobní víry, bylo by manželství považováno za neplatné.¹⁵ Ze závěrů teologické komise tedy vyplývá, že je nezbytné, aby snoubenci měli určitý stupeň víry k tomu, aby jejich manželství mohlo být považováno za platné a svátostné. Takovíto snoubenci jsou sice schopni vytvořit co do vnitřní struktury svazek podobný tomu, jaký je mezi manželi uzavírajícími nerozlučitelné manželství, ale tento svazek nemůže být uznán za platné manželství, protože mezi pokřtěnými není možné oddělit manželství od jeho svátostné důstojnosti. Pokřtění nemohou uzavřít man-

želství pouze s jeho přirozenoprávním obsahem.¹⁶

Závěry komise vyvolávají kritické otázky. Dovedeno do důsledku: tyto závěry znamenají, že pokřtění nevěřící nejsou schopni uzavřít pravé manželství.¹⁷ Z hlediska přirozenoprávního samozřejmě takovýto závěr vyvolává odůvodněné pochybnosti. Pokud by totiž pokřtěný nevěřící uzavíral manželství s nepokřtěnou osobou, uzavíral by platné a nesvátočné manželství, s pokřtěnou osobou by uzavíral manželství neplatné, i když v obou případech by jinak zamýšlel totéž, tj. vytvořit jednotné a nerozlučitelné společenství muže a ženy, tedy manželství platné podle přirozeného práva.

Dalším významným dokumentem vyjadřujícím se k otázce svátočné důstojnosti manželství ve vztahu k víře snoubenců je *Familiaris consortio*. Nezastírá, že víra snoubenců může dosahovat různých stupňů, a vybízí proto duchovní správce k řádné přípravě na manželství s tím, že není možné apriori odmítat snoubence uzavírající manželství jen ze společenských pohnutek. Současně stanoví určité minimální kritérium, kdy je možné dovolit uzavření církevního manželství. Za klíčové lze považovat toto ustanovení: „Když naproti tomu snoubenci přes všechno pastorační úsilí dávají najevo, že výslovně a formálně odmítají to, co zamýšlí církev při sňatku pokřtěných, nemůže je duchovní správce připustit k oddávkám.“ Dokument dodává, že je třeba uvědomit snoubence, že jsou to oni sami, kteří svým postojem „zabraňují obřadu, o který žádají“.¹⁸ Toto téma připomněl také Jan Pavel II., když v roce 2003 v rámci každoročních projevů k Tribunálu římské roty zmínil otázku manželství pokřtěných nevěřících. Připomněl, že svátočná důstojnost manžel-

ství vyžaduje víru a život ve svátočném společenství, současně však připomněl, že církev neodmítá uzavření manželství těch, kteří jsou sice dobře disponováni k uzavření manželství z hlediska jeho přirozenoprávní podstaty, ale nikoliv z hlediska svátočné roviny, protože lidé mají přirozené právo uzavřít manželství. Z toho důvodu je třeba také zahrnout toto hledisko i do posuzování, zda v daném případě došlo k vyloučení svátočné důstojnosti manželství, totiž nakolik byla narušena jeho nadpřirozená dimenze.¹⁹

Omyl v předmětu vůle

Omylem a jeho vlivem na uzavření manželství se zabýval již CIC 1917, který stanovil v kán. 1085, že prostý omyl týkající se jednotnosti nebo nerozlučitelnosti manželství nebo jeho svátočné důstojnosti, i když byl příčinou smlouvy, není na újmu manželského souhlasu. A contrario tedy, kvalifikovaný omyl, má právní význam. Chybělo však již vodítko pro vymezení kvalifikovaného omylu. Vsuvka, že tento omyl byl příčinou smlouvy, nevysvětluje blíže definici, je spíše zavádějící. Osoba jednáající v omylu samozřejmě netuší, že se mýlí, jinak by nemohla být v omylu. Pokud by takový omyl nebyl příčinou smlouvy, bylo by irelevantní, zda se osoba mýlí. CIC 1983 převzal a upřesnil definici omylu v kán. 1099, kde stanoví, že omyl co do jednoty, nerozlučitelnosti a svátočné důstojnosti činí neplatným manželský souhlas jen v tom případě, pokud determinuje vůli k uzavření manželství.

Podle tradičního výkladu tohoto kánonu se nejedná pouze o to, že snoubenec neví, že křesťanské manželství je svátočné, jednotné a nerozlučitelné, ale musí být skutečně jednoznačně vnitřně přesvědčen, že takové není. Snoubenec, který se takto mýlí, pak souhla-

sí s uzavřením církevního manželství jen proto, že je o něm přesvědčen, že není svátostné, jednotné a nerozlučitelné. Pokud by v tomto omylu nebyl, nikdy by církevní manželství neuzavřel. V této souvislosti také upozorňuje Z. Grocholewski, že toto vymezení omylu by muselo způsobit neplatnosti manželství i podle znění CIC 1917, tedy nejedná se o žádné zmírnění právní úpravy povahy omylu při uzavírání manželství.²⁰

Je tedy zřejmé, že vydáním CIC 1983 se neotevřel prostor pro aplikaci ustanovení o omylu na širší okruh případů. Nároky na povahu omylu se nezměnily, oba kodexy požadují kvalifikovaný omyl, to znamená omyl určující vůli a mající přímý dopad do vůle jednajícího. O prostý omyl by se jednalo tehdy, pokud by byl postačující samotný fakt, že se osoba mýlí, bez dopadu do její vůle. V aplikační praxi tedy o takovou situaci, kdy se daná osoba mýlí o povaze křesťanského manželství, ale tento omyl nemá vliv na její vůli uzavřít manželství, manželství by uzavřela i tehdy, kdyby znala jeho pravou povahu. Kvalifikovaný omyl pak má za následek opačné jednání, osoba by takové manželství nikdy neuzavřela.

Zde se však objevuje jeden zásadní problém. Jak je vůbec možné chtít nebo nechťt něco, o čem jednající nic neví. Lze předpokládat, že snoubenci jsou obecně srozuměni s tím, co znamená jednota a nerozlučitelnost manželství (byť s tím nemusí mít zkušenost, a často ani nemají z rodiny, ve které byli vychováni). Je však prakticky nemyslitelné, aby snoubenci, kteří jsou sice pokřtěni, ale jinak nebyli ve víře vychováni, měli představu o obsahu pojmu svátostné manželství. Osoba, která by splňovala kritéria kán. 1099 by totiž musela znát, co znamená obsah pojmu svátostná důstojnost manželství a současně se

mýlit o křesťanském manželství. Obsah jejího poznání a vůle by byl takovýto: osoba by musela znát obecný pojem svátostná důstojnost manželství, současně by se mýlila a myslela si, že právě křesťanské manželství takovouto svátostnou důstojnost nemá, jinak by totiž právě z tohoto důvodu neuzavřela křesťanské manželství. Přesně takového poznání a jednání odpovídá požadavku kán. 1099. Je zřejmé, že v praxi by se muselo jednat o výjimečný případ se specifickými okolnostmi.²¹

Jinak je tomu totiž při omylu ohledně jednoty a nerozlučitelnosti manželství. Povědomí o tom, co znamená jednota a nerozlučitelnost má běžně i ta osoba, která tyto vlastnosti se svými manželstvím nespojí. Je možné předpokládat, že lidé dle obecných znalostí mají představu, že křesťanské manželství bude více zavazující. Pokud se však budou mýlit z důvodu naprosté neznalosti křesťanských hodnot, mohou se popřípadě mýlit o jednotě a nerozlučitelnosti manželství, byť i možnost takového omylu vzbuzuje pochybnost.²² Z již uvedených důvodů je vyloučen omyl ohledně svátostné důstojnosti manželství. Omyl ohledně jednoty, nerozlučitelnosti a svátostné důstojnosti manželství neznámá pouhou neznalost těchto skutečností, ale naopak, jejich znalost a současně úsudek, že právě křesťanské manželství takové není.

Simulace souhlasu

Snoubenci se nemusí jen mýlit ohledně křesťanského manželství, mohou znát jeho pravý obsah, ale protože pozitivním úkonem vylučují buď samo manželství nebo některý jeho prvek nebo jeho podstatnou vlastnost, uzavírají manželství neplatné.²³ Jejich počínání je z pohledu práva simulovaným právním úkonem. Snoubenci tedy buď simulují uzavře-

ní manželství jako takového, k čemuž dochází tehdy, když svým jednáním sledují jiný cíl než vytvoření křesťanského manželského svazku (např. chtějí získat určitý prospěch nebo výhodu, kterou by nezískali, pokud by nebyli manželé), nebo z obsahu manželské smlouvy vyloučí některý její podstatný prvek nebo vlastnost. Na rozdíl od podstatných vlastností manželství, kterými jsou podle kán. 1056 jednota a nerozlučitelnost, nejsou jeho podstatné prvky vymezeny přímo v zákoně. Pravidelně se jimi rozumí podle literatury i judikatury dobro dětí a též dobro manželů. Ohledně možnosti vyloučit svátostnou důstojnost manželství naproti tomu panují velmi rozdílné názory, které lze rozdělit do dvou základních skupin.

První skupina autorů považuje vyloučení svátostné důstojnosti manželství za vyloučení samotného manželství, tedy totální (absolutní) simulaci.²⁴ Ve své argumentaci vycházejí ze znění kán. 1055, a samozřejmě též z celého učení církve o manželství, podle kterého Kristus povýšil manželství mezi pokřtěnými na svátost. Pokřtění snoubenci nemohou platně uzavřít jiné manželství než svátostné, nemusí tedy nijak zvlášť zahrnovat do obsahu svého souhlasu svátost jako prvek nebo vlastnost manželství. Z toho pak vyplývá, že snoubenci, kteří uzavírají manželství a souhlasí s jeho přirozenoprávním obsahem, současně uzavírají bez dalšího i svátostné manželství.²⁵ Nemohou od sebe oddělit manželství a jeho svátostnou důstojnost. Pokud by ji přece jen zamýšleli vyloučit, znamenalo by to, že snoubenci vyloučili manželství jako takové.

Ve vztahu ke svátostnosti manželství tedy nestačí pouhá absence víry, a z ní vyplývající neznalost svátostné důstojnosti manželství, ale aktivní vyloučení svátostnosti z uzavíra-

ného manželství. Tito autoři při posuzování vůle osoby pak dovozují, že není možné chtít pravé manželství zbavené jeho posvátné důstojnosti. Osoba tedy nemůže mít vůli: „Chci opravdové manželství, ale nesmí být svátostné.“ Člověk totiž není schopný svojí vůlí zbavit manželství jeho svátostnosti, mezi křesťany nemůže existovat pravé manželství, které by nebylo svátostné. Osoba musí ve své vůli vyjadřovat následující: „Chci manželství, ale nechci svátost. Neuzavřel bych manželství, kdybych věděl, že je svátostné, tudíž nechci pravé manželství.“²⁶ Tito autoři připouští neplatnost manželství jen v těch případech, kdy osoba projeví vzdor proti víře, tedy zná pojem svátost manželství a z odporu k víře a svátostem ji odmítá. Nestačí pouhý nezáměr o svátostné účinky, musí zde být postoj, který aktivně svátostnou důstojnost vylučuje, projev vůle odpovídající tomuto vyjádření: „Odmítám svátost, a pokud by moje manželství mělo být svátostí, odmítám celé manželství, raději nechci vůbec manželství, než aby bylo svátostné.“ Požadavek na odmítnutí svátosti musí být podle této koncepce tak důrazný, že převáží i nad vůlí uzavřít manželství. Ve smyslu této koncepce tedy platí: „chci smlouvu, chci svátost“ a současně ovšem musí platit a contrario: „nechci svátost, nechci smlouvu“. Tento názor je zpochybňován s poukazem na schematičnost a odtržení od reálného života. Je aplikovatelný v případech projeveného vzdoru a nepřátelství vůči církvi. Nevztahuje se však na případy snoubenců, kteří chtějí manželskou smlouvu, ale nemají žádný zájem o to, aby jejich manželství bylo svátostné.²⁷

Po vydání CIC 1983 se začínají stále více objevovat názory reprezentované druhou skupinou autorů, kteří považují svátostnou důstojnost manželství za jeho podstatnou

vlastnost nebo prvek.²⁸ Z hlediska pozitivního práva je možné tuto argumentaci zdůvodnit vymezením v již zmiňovaném kán. 1099, kde jsou ve stejném výčtu uvedeny: jednota, nerozlučitelnost a svátostná důstojnost. Podle tohoto vymezení můžeme interpretovat svátostnou důstojnost jako jednu z vlastností manželství. Na druhé straně není ovšem uvedena jako vlastnost ve výčtu uvedeném v kán. 1056. Skutečnost, že manželství pokřtěných je nutně svátostné, nemusí však být v rozporu s tím, že na svátostnou důstojnost manželství může být současně nahlíženo jako na jeho prvek nebo vlastnost. Toto napětí mezi podstatou manželství a jeho prvky a vlastnostmi řeší někteří autoři s odkazem na svátostný rozměr manželství.²⁹ Stejně jako je manželství pokřtěných jednotné a nerozlučitelné, tedy tyto vlastnosti nelze od manželství pokřtěných oddělit, nelze od něj oddělit ani svátostnou důstojnost. Manželství pokřtěných je svátostné a současně vždy, aby bylo platným manželstvím, i jednotné a nerozlučitelné a zaměřené na dobro potomstva. Postačí vyloučení byť jen jedné vlastnosti nebo prvku, aby manželství bylo prohlášeno za neplatné. Je možné použít analogii s nerozlučitelností: Kdo si přeje uzavřít pravé manželství, ale přitom současně připouští, že jeho manželství je rozlučitelné, neuzavírá pravé manželství.³⁰

Druhá skupina autorů dochází na základě této argumentace k závěru, že vyloučení svátostné důstojnosti manželství znamená pouze částečnou simulaci manželského souhlasu. Vůle snoubenců nemusí být zaměřena tak vyhraněným způsobem, jaký požaduje první skupina. Postačí, pokud snoubenci odmítnou svátostnou důstojnost manželství, i když jinak souhlasí s přirozenoprávním obsahem manželské smlouvy. Podle první skupiny au-

torů totiž mají tento výběr: „Raději odmítnu manželství, než aby moje manželství svátostné.“ Podle druhé skupiny: „Souhlasím, aby moje manželství bylo věrné a nerozlučitelné, nechci však jeho svátostnou důstojnost.“ Účinky jsou totiž stejné. Kdo si nepřeje některou vlastnost nebo prvek manželství, uzavírá neplatné manželství, protože od manželství nemůže bez porušení jeho podstaty oddělit jeho prvky nebo vlastnosti. Podstatné vlastnosti a prvky tvoří společně podstatu manželství jako takového, nelze je od manželství oddělit, manželství bez nich nemůže existovat.

Přestože totální i částečná simulace manželského souhlasu má sice v konečném důsledku stejný účinek, a to neplatnost manželství, je tu jeden zásadní rozdíl, a to požadavek na obsah vůle. Pokud by vyloučení svátostné důstojnosti manželství znamenalo vyloučení samotného manželství, musel by snoubenec svým projevem vůle dát přednost „nesvátostnosti“ manželství před samotným manželstvím (volím manželství, jen pokud není svátostné), vůle k odmítnutí svátostné důstojnosti je tedy silnější. Při částečné simulaci prostě jen odmítá svátostnou důstojnost bez protikladu k ostatním vlastnostem a prvkům manželství, tedy projev vůle je ve stejném poměru a váze jako vůle, která odmítá jiné vlastnosti a prvky manželství (vůle neodmítá celé manželství, ale něco z něj vybírá a jiné ponechává).

Celá tato dosavadní argumentace je vedena z pohledu snoubenců jako příjemců svátosti. Současně je třeba vzít v úvahu i to, že snoubenci jsou i udělovateli svátosti. Projev vůle nesměřuje proto pouze k přijetí svátosti, ale nerozlučně i udělení svátosti druhému snoubenci. Svátost se sice uskutečňuje z moci Boží, současně je však nutné, aby ten, kdo

uděluje svátost, zamýšlel konat tak, jak koná církev. Při udělování svátosti sice není požadován určitý stupeň víry nebo jiný požadavek na svatost života, ale přesto existuje nezbytné minimum, kterým je úmysl „konat, jak koná církev“.³¹

Obrácení pozornosti k vnitřnímu úmyslu jednajících osob je charakteristické též pro současnou jurisprudenci, která přechází od tradičního důrazu na „voluntas praevalens“ nebo „intentio praevalens“ k důrazu na „facere quod facit Ecclesia“.³² To tedy znamená, že postačí úmysl odmítnout svátostnost manželství, aniž by tento úmysl musel převažovat nad úmyslem chtít uzavřít manželství jako takové.³³ Objevuje se další pochybnost, a to zda vůbec může mít pokřtěný nevěřící úmysl konat to, co koná církev. Takováto osoba může nabýt určité teoretické znalosti o učení církve; pokud jí bude chybět osobní víra ve svátosti, lze těžko očekávat, že bude mít schopnost konat to, co koná církev.³⁴ Pokud nebude brán ohled na úmysl snoubenců, dochází k automatismu. Identifikace úmyslu je klíčová, protože úmysl a osobní víra, i když nejsou totožné, jsou spojenými nádobami.³⁵ Bez osobní víry není ani možné mít úmysl udělit svátost. Současně se však jedná o navýsost vnitřní záležitost, kterou je možné hodnotit vnějšími parametry jen v omezeném rozsahu.

Náležitosti úmyslu ve vztahu ke svátostné důstojnosti manželství

Schopnost rozpoznat úmysl jednajících osob je zásadní v rozhodování, zda manželství bylo uzavřeno platně či neplatně. Při hodnocení úmyslu kanonické právo na rozdíl od některých jiných právně teoretických koncepcí nerozlišuje úmysl přímý a nepřímý. Kromě úmyslu se při hodnocení volního jednání

dále rozlišují stupně nedbalosti.³⁶ Přímý úmysl znamená, že někdo přímo chce svým jednáním dosáhnout zamýšlených účinků, nepřímý úmysl pak, že je s účinky svého jednání seznámen a připouští je, eventuálně je mu lhostejné, zda nastanou či ne. Obojí úmysl, přímý i nepřímý, znamená, že dotyčný zná účinky svého jednání a tyto účinky buď chce přímo vyvolat, nebo připouští, že mohou nastat, a je s nimi takto srozuměn. Nedbalostní jednání pak znamená, že účinky jednání nechtěl způsobit, věděl však, že mohou nastat a bez přiměřených důvodů spoléhal, že nenastanou, případně pak dokonce ani nevěděl, že mohou nastat, ale měl a mohl vědět, že nastanou. Ve vztahu ke svátostné důstojnosti manželství je proto důležité vymezit, jaký úmysl na straně snoubenců musí existovat, aby jejich manželství bylo svátostné.

Pro přehlednost je možné stanovit toto základní rozlišení úmyslu snoubenců ve vztahu ke svátostné důstojnosti manželství:

- a) úmysl konat to, co koná církev;
- b) obecná povědomost, že křesťanské manželství je svátostné, a být s tímto srozuměn;
- c) úmysl uzavřít manželství výhradně ze společenských důvodů;
- d) znalost svátostné důstojnosti manželství a úmysl vyloučit tuto důstojnost z manželství.

Z uvedeného rozdělení vyplývá, že dvě základní koncepce vyloučení svátostnosti manželství (totální nebo částečná simulace) jsou ve vzájemném rozporu v bodě c). Písmeno a) a b) můžeme zařadit do kategorie přímého nebo nepřímého úmyslu. Bod a) je přímý úmysl; b) pak úmysl nepřímý, zde je možné

zařadit ty snoubence, kteří splňují alespoň základní předpoklady, to znamená srozumění a určitou, alespoň minimální připravenost ve vztahu ke svátostnému konání; d) je protikladem k bodu a), jedná se o přímý úmysl vyloučit svátostnost manželství („voluntas prevalens“).

Bod c) již znamená, že neexistuje žádný vztah ke svátostnému konání. Z hlediska úmyslu by bylo možné toto jednání označit jako nedbalostní, tedy snoubenci mohli a měli znát, že křesťanské manželství je svátostné, a proto se také jejich manželství svátostným stalo.³⁷ Dle koncepce „voluntas praevalens“ není zapotřebí, aby snoubenci měli úmysl konat to, co koná církev, postačí pouhá vůle uzavřít manželství. Tato koncepce požadavek na vyloučení svátostnosti dovádí do mezních důsledků, protože připouští její vyloučení jen v případech, kdy vůle snoubenců dává přednost neexistenci manželství před jeho svátostností. Z pojetí této koncepce ovšem také vyplývá, že není zapotřebí víra k tomu, aby byla udělena svátost manželství, což neodpovídá požadavku vymezenému v *Sacrosanctum Concilium*.³⁸ Jedná se proto o přitakání automatismu při udělování svátosti. Uvedený přehled neobsahuje kategorii neznanost svátostné důstojnosti manželství a úmysl jejího vyloučení právě pro logickou nemožnost vyloučit účinky něčeho, jehož obsah není jednajícím znám.

Napětí vyplývá z nutnosti stanovit určité minimum, kdy lze vůbec připustit, aby pokřtění nevěřící uzavírali církevní manželství. Na jedné straně má pokřtěný právo uzavřít církevní manželství v důsledku svého práva na přijímání svátostí podle kán. 213. Na druhé straně existuje v kán. 223 omezení výkonu práv, které je dáno ohledem na prospěch

církve, na práva jiných a na povinnosti vůči jiným. S ohledem na prospěch církve se nemohou práva na uzavření manželství dožadovat ti snoubenci, kteří dávají najevo svůj odpor nebo pohrdání církví. Za určitou hraniční mez je možné považovat postoj snoubenců, kteří dávají najevo, že mají zájem jen o liturgický obřad bez jeho svátostného obsahu. Zde záleží na spravedlivém posouzení každé jednotlivé situace. Je důležité vhodně rozlišit mezi postojem naprosté lhostejnosti a ignorace a projevy otevřenosti vůči svátostnému konání. Pastoračně citlivými případy jsou pak ty, kdy pouze jeden ze snoubenců projevuje nezájem nebo odpor proti svátosti.

Kdy tedy přesně vylučují snoubenci svátostnost manželství? Úmysl, s kterým vstupují snoubenci do manželství, není nezměnitelný. Skutečnost, zda opravdu došlo k vyloučení svátostné důstojnosti manželství, se sice prokazuje k okamžiku vzniku manželství, ale ověřuje se celým průběhem manželství. To, že manželé vstoupili do manželství pouze s neurčitým nebo prakticky nulovým povědomím o svátostné důstojnosti manželství, nemusí být ve všech případech fatální pro další existenci manželství. Není totiž vyloučeno, že v průběhu manželství se jejich manželství stane platným z toho důvodu, že manželé (oba nebo ten, kterého se původně týkalo odmítnutí svátostné důstojnosti manželství) promítnou svátostnou dimenzi do svého manželství.³⁹ A naopak, skutečnost, že manželé setrvali v úmyslu vyloučit svátostnou důstojnost manželství ze svého manželství, se prokáže z celého průběhu manželství. Vyloučení svátostné důstojnosti pak bude přítomné nejen při uzavírání manželství, ale v celém jeho průběhu.

Manželství je v souladu s ustanovení kán.

1060 považováno za platné, dokud se neprokáže opak, podle ustanovení kán. 1061 § 3 je neplatné manželství považováno za domnělé, pokud je alespoň jeden z partnerů v dobré víře, že jeho manželství je platné. Právě skutečnost, že se jeden nebo oba partneři natolik vzdálili víře a svátostnému životu může způsobit, že nejsou schopni vytvářet společenství manželského života. Takto jsou v praxi aplikovány zmiňované závěry Mezinárodní Teologické Komise. Jeden z manželů nebo i oba současně celým průběhem manželství prokázali, že odmítli svátostnou důstojnost manželství. Pokud toto odmítnutí svátostné důstojnosti vedlo k rozpadu jejich manželství, může církevní soud prohlásit manželství za neplat-

né právě z tohoto důvodu. Rozhodující je tedy právě ta skutečnost, že v době uzavření manželství jeden nebo oba snoubenci vyloučili svátostnou důstojnost, byť i v podobě částečné simulace, a toto vyloučení existovalo po celou dobu trvání manželství. Odlišná je však situace těch, kteří odpadli od víry až později za trvání manželství. Pokud v počátku manželství byla přítomna osobní víra snoubenců a odpad od víry následoval, nelze prohlásit manželství za neplatné, příčiny je pak nutné hledat jinde.

Poznámky

^{*} Článek byl již publikován in: *Studia theologica* 42, r. 12, č. 4, 2010, s. 83–94.

¹ JAN PAVEL II.: *Familiaris consortio*. Apoštolská adhortace o úkolech křesťanské rodiny v současném světě (22. 11. 1981). Praha 1996, č. 68: „Pouhá okolnost, že v žádosti o církevní oddávky jsou také pohnutky společenské, neopravňuje ještě duchovní správce k jejich případnému odmítnutí. Ostatně, jak učí 2. vatikánský sněm, svátosti už liturgickými slovy a obřadními prvky živí a posilují víru, tu víru, o kterou se už snoubenci snaží svým pravým úmyslem a která jistě nalezne v Kristově milosti další pomoc a oporu.“

² K diskusím ohledně svátostnosti manželství např.: Damián NĚMEC: *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha 2006, s. 13: „Nauka o svátostnosti manželství není natolik jasně rozpracována a všeobecně přijímána, jak je tomu u jiných svátostí. Proto je dodnes konfrontována se závažnými námitkami, které se dotýkají především aktuální víry nupturientů a jejich úmyslu přijmout svátost manželství v okamžiku sňatku, nemálo diskusí je též vedeno ohledně udělovatele a příjemce této svátosti.“

³ II. Vatikánský koncil: *Gaudium et spes*. Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě (7. 12. 1965). In: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha 1995, č. 48. Srov. též *Familiaris consortio*, č. 13: „Ve věrném přijímání a rozjímání Božího slova církev slavnostně učila – a učí i dnes – že manželství mezi pokřtěnými je jedna ze sedmi svátostí Nového zákona (*Familiaris consortio* zde odkazuje na závěry tridentského koncilu, XXIV. zasedání, kán. I: I. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, 33, 149n).

⁴ Kán. 1012 § 1: „Christus Dominus ad sacramenti dignitatem evexit ipsum contractum matrimoniale inter baptizatos. § 2 Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum.“

⁵ Srov. Paolo MONETA: *L'esclusione del sacramento e l'autonomia della fattispecie*. In: *Matrimonio e sacramento*. Città del Vaticano 2004, s. 89–90.

⁶ V českém vydání CIC 1983 „právo zvýhodňuje manželství“ je méně přesný překlad originálního textu zákona: „matrimonium gaudet favore iuris“.

⁷ John P. BEAL: *Marriage*. In: John P. BEAL – James A. CORIDEN – Thomas J. GREEN (eds.): *New Commentary of the Code of Canon Law*. Mahwah 2000, s. 1257: „Poněvadž předpoklady vyjádřené v kán.1060 jsou aplikovatelné nejen na manželství katolíků, ale též nekatolíků, ať pokřtěných či nepokřtěných, jsou tyto považovány za zavázané svým manželstvím pro vnější i vnitřní fórum. Jedná se tedy o něco více než jen výhradní záležitost církevního práva nebo procesního postupu církevních soudů.“

⁸ PAPEŽSKÁ RADA PRO RODINU: *Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“* (26. 7. 2000). Praha 2001, s. 35. „Prvotní církev neměla v úmyslu sakralizovat nebo christianizovat římské pojetí manželství, ale chtěla, jak si to výslovně přál Ježíš Kristus, vrátit této instituci její původní význam který jí přísluší podle Stvořitele. Prvotní církev bez jakékoliv pochyby již zcela jasně chápala, že přirozený charakter manželství je dán Stvořitelem od počátku jako znamení Boží lásky vůči jeho lidu a po příchodu plnosti času také jako znamení Kristovy lásky vůči jeho církvi.“

⁹ Tento rozměr manželství připomněl také Benedikt XVI. v posledním projevu k Tribunálu římské rotý dne 29. 1. 2010, kdy uvedl, že podstata manželství je zakořeněna v přirozenosti muže a ženy a jeho základní vlastnosti jsou v křesťanském manželství upevněny z důvodu jeho svátostné důstojnosti, srov. [online] http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2010/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20100129_rota-romana_en.html.

¹⁰ Tento přístup je frekventovanější zvláště v těch zemích, kde církevní forma uzavření sňatku je uznána státem a snoubenci volí církevní obřad čistě z vnějších důvodů (prostředí, atmosféra).

¹¹ Srov. Daniel FALTIN: *Aktuální problémy z oblasti kanonického práva*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1995, s. 12–13. Autor upozorňuje na teologické spory ohledně chápání svátostné důstojnosti manželství, kdy část teologů tvrdila, že manželství není svátostí co do své podstaty, svátost je pouze vnějším prvkem, který může podle okolností chybět. Tito teologové pak dovozovali, že mezi pokřtěnými je možná platná manželská smlouva bez toho, že by byla svátostí. K současné situaci a rozdělení teologů do dvou názorových proudů srov. tamtéž s. 27–28.

¹² Nauka, že Kristus povýšil manželskou smlouvu na svátost, je vyjádřena v kán. 1012 CIC 1917, posléze v *Casti conubii* Pia XI., stejně jako i v kán. 1055 § 2 CIC 1983.

¹³ COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE: *Sedici tesi cristologiche sul sacramento del matrimonio a Dottrina cattolica del sacramento del matrimonio*. In: *Enchiridion Vaticanum* 6, s. 353–397.

¹⁴ Srov. tamtéž, č. 472.

¹⁵ Srov. tamtéž, č. 492.

¹⁶ Srov. tamtéž, č. 498.

¹⁷ Srov. Mauro RIVELLA: *Il matrimonio dei cattolici non credenti e l'esclusione della sacramentalità*. In: *Matrimonio e sacramento*, s. 114.

¹⁸ JAN PAVEL II.: *Familiaris consortio*, č. 68.

¹⁹ *Acta Apostolicae Sedis* 95, 2003, s. 393–397.

²⁰ Zenon GROCHOLEWSKI: *O omylu ohledně jednoty, nerozlučitelnosti a svátostné důstojnosti manželství*. In: *Revue církevního práva* 12, 1999, s. 8: „Co se týká přidané vsuvky ‚pokud neomezuje vůli‘ – a na to se v novém zákonodárství klade velký důraz – ani, jak se zdá, nepřidává nic nového. (...) V takovém případě, je-li totiž prokázán takovýto pozitivní úkon vůle, bez vší pochybnosti by manželství i podle předcházejícího zákonodárství muselo být prohlášeno za neplatné.“

²¹ Srov. tamtéž, s. 15. Jiní autoři se ptají s ohledem na obtížnost teoretického vymezení takového omylu, zda je vůbec myslitelný, srov. Miguel A. ORTIZ: *L'esclusione della dignità sacramentale del matrimonio*. In: *Diritto matrimoniale canonico*, svaz. II, Il consenso, Città del Vaticano 2003, s. 120.

²² Např. J. P. BEAL: cit. d., s. 1311 vylučuje takovýto omyl v západní kultuře, připouští jej jako možný v polygamní společnosti.

²³ Kán. 1101 § 2: „Neplatné se uzavírá manželství, jestliže jedna nebo obě strany vylučují pozitivním úkonem vůle buď samo manželství nebo některý podstatný prvek manželství nebo některou podstatnou vlastnost.“

²⁴ Tento postoj je typický pro tradiční jurisprudence, srov. Antoni STANKIEWICZ: *La Giurisprudenza in tema di esclusione della sacramentalità del matrimonio*. In: *Matrimonio e sacramento*, s. 99–102. Podle této jurisprudence musela vůle splňovat kritéria vyjádřená jako: „voluntas praevalens, praedominans“; nebo „voluntas absoluta et praevalens“.

²⁵ Jedná se o uplatnění teze: „qui vult contractum, vult sacramentum“, v současné jurisprudence najdeme např. v rozhodnutích: *Calatrina* ze dne 26. 3. 1987, *coram Burke*; *Romana* ze dne 15. 2. 1988, *coram Boccasola*.

²⁶ Srov. Cormac BURKE: *The Sacramentality of Marriage: canonical reflections*. In: *Monitor Ecclesiasticus* 119, 1994, s. 545–565. Autor sám patřící mezi zastánce pojetí, které zdůrazňuje nutnost vůle preferující vyloučení svátostnosti před samotnou vůlí uzavřít manželství, se ve studii odvolává na závěry kardinála Gasparriho (*Tractatus canonicus de matrimonio*, svaz. II).

²⁷ Srov. D. FALTIN: cit. d., s. 77–79. Autor připomíná, že tato situace nastává typicky tehdy, pokud pokřtění uzavírají manželství civilní formou, které je pro ně neplatné nejen z nedostatku formy, ale právě pro odmítnutí svátosti.

²⁸ Srov. např. M. A. ORTIZ: cit. d., s. 110; D. NĚMEC: cit. d., s. 113; D. FALTIN, cit. d., s. 64–65, 77–78, 80–84; Ján DUDA: *Vylúčenie sviatosnej hodnosti manželstva*. In: *Ius et Iustitia, acta XII. Symposia iuris canonici anni 2004*, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 2006, s. 182–185.

²⁹ M. A. ORTIZ: cit. d., s. 123: „Svátostná důstojnost manželství není vlastností nebo podstatným prvkem manželství, ale jeho dimenzí.“

³⁰ Srov. tamtéž, s. 122–123.

³¹ *Katechismus katolické církve* (KKC), č. 1128: „Svátosti působí ex opere operato (prostým udělením), tedy z moci Kristova spásného díla, které bylo dokonáno jednou provždy. Svátost se neuskutečňuje spravedlností člověka, který ji uděluje nebo přijímá, ale mocí Boží. Kdykoliv se slaví svátost tak, jak ji zamýšlí církev, působí v ní a skrze ni Kristova moc i moc jeho Ducha nezávisle na osobní svatosti toho, kdo ji uděluje. Plody svátostí však závisí také na duchovní připravenosti toho, kdo je přijímá.“

³² Někteří autoři, reprezentovaní např. již citovanými Burkem zdůrazňují skutečnost, že křesťanské manželství je svátostí, církev ve vlastním slova smyslu neslaví svátost manželství, jedná se o pouhou liturgickou a právní formu obřadu slavení. Stačí tedy, aby pokřtěný chtěl manželství, a současně tím v síle svého křtu uzavírá i svátostné manželství. Pokud se jedná o pokřtěného nevěřícího, tento sice nezíská účinky ze svátosti, ale tím, že nezamýšlí nic (neví, co je svátost), nezpůsobí, že jeho manželství nebude svátostné. Účinky by mohl mít jen ten úmysl, který by přímo vyloučil svátost manželství („voluntas praevalens“).

³³ Srov. A. STANKIEWICZ: cit. d., s. 103–104. Autor připomíná, že tento názor je sice převažující, nikoli však jednomyslný, a uvádí příklady opačných rozhodnutí: coram Serrano, 1. 6. 1990, Rotae Romanae Decisiones (RRDec.), svaz. LXXXII, s. 436, č. 9, coram Burke, 18. 5. 1995, RRDec., svaz. LXXXVII, s. 298, č. 15.

³⁴ Srov. J. DUDA: cit. d., s. 184. Autor si klade otázku, jak může mít osoba úmysl konat to, co koná církev, pokud nemá víru, že manželství je svátostí. Za podstatné ovšem považuje, je podle současné praxe Tribunálu římské rotý postačí jednoduchý úmysl „nechtít svátostnost manželství“.

³⁵ D. FALTIN: cit. d., s. 57–58. „Je pravda, že úmysl a víra jsou dvě rozdílné skutečnosti, ale též je pravdou, že úmysl konat to, co koná Kristus a církev se rodí a žije ze žité osobní víry, a tento úmysl se žádá jako minimální podmínka, aby se souhlas na svátostné úrovni stal opravdu lidským skutkem. I když není možné svátostný úmysl a osobní víru zaměňovat, není je možné ani úplně oddělit.“

³⁶ Srov. Ignác Antonín HRDINA: *Kanonické právo*. Praha 2002, s. 326–327.

³⁷ Krajní případ pak představují ti, kdo v době uzavírání manželství nemají znalost o svém křtu, a uzavírají proto sňatek jako nepokřtění, přičemž záznam o křtu je dohledán později (takové případy se v praxi také vyskytují). U nich se pochopitelně nejedná ani o nedbalostní jednání a přitakání možnosti, že jejich manželství je svátostné, je naprostý souhlas s automatickým působením svátostí.

³⁸ II. Vatikánský koncil: *Sacrosanctum Concilium*. Konstituce o posvátné liturgii (4. 12. 1963) In: Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha 1995, č. 59. „Svátosti jsou určeny k posvěcování člověka, k budování Kristova Těla a k Boží oslavě. Jako znamení však mají také význam vzdělávací. Víru nejen předpokládají, ale také ji slovy i věcmi živí, posilují a vyjadřují.“

³⁹ Srov. J. P. BEAL: cit. d., s. 1383. Jedná se o doplnění původně vadného manželského souhlasu podle kán. 1159, pro jeho doplnění není předepsána žádná forma (obdobně jako např. vada souhlasu spočívající ve vyloučení dětí je doplněna tím, že se manželé rozhodnou pro přijetí dětí).